

A SZINHÁZON INNEN ÉS TUL
/Impressziók és gondolatok/

Színház. Fényes esték, ruhakölteményekbe öltözött társaságok. Páholyok, páholyokat kutató látcsövek. A páholyokban negédes suttogás, apró jelek, etikett-követelte virágnyelv. Zene, melankólia, ábrándozás. És taps.

Színház. Külvárosi udvarok, szedett-vedett színpad, éhkoppon lévő társulat, rongyos közönség. Kurjongatások, megbújó pálinkásüvegek, dübörgő éljenzések, hangos pfujok. És taps.

A színház mindig kétféle volt.

Amiről fentebb irtunk, a múlt teátruma. Középkor, reneszánsz, klasszicizmus, romantika - a színház élt, virágzott, hanyatlott.

Mi a színház?

Művészet. Sokoldalú, komplex, összetettségében egységes. És - tagadhatatlan - az irodalomhoz kötött. Nem több nála és nem kevesebb. Alapvetően más, s mégis annak egy megnyilvánulási formája.

Elkalendozások helyett maradjunk az említett örök kettősségnél, amely mindig és mindenhol a színház végleges determinánsán alapult. Ez pedig nem más, mint a közönség. Más szóval: igény és izlés.

Századunk kezdete az irodalom és a művészetek számára forradalmi változásokat hozott. Az izmusok hatására előtérbe került az értelmezés, mint tágabb körű megértési lehetőség. Az irodalomban és a művészetekben rejlő végtelen kifejezési lehetőség párosult a műértés elvontabbá, harcosabbá váló átformálódásával: a forma és a tartalom egysége más megvilágítást kapott, a felgyorsuló élettel párhuzamosan dinamikusabbá vált a művészi kommunikáció is. A színházban pedig megindult az a folyamat, melynek során egyre inkább a rendező került előtérbe, az előadóművészetben - alkotóművészként.

Előadva alkotni, és alkotva előadni - ez lehet a ma színházának alapvető törekvése. Visszatérve a már említett kettősségre: a közönség által támogatott, "színházon tuli" színházé. /Idézőjelbe tett megfogalmazásunk kiinduló pontja: a s z i n h á z nak, mint végülis egy alapvető elnevezésnek megléte, amely azt a közös alapot képviseli, ami a színház pusztá lényegénél se többet, se kevesebbet nem ad./

Az „alkotó-színház” és az „előadó-színház” tehát nem állítható éles oppozícióba, egymás nélkül nehezen képzelhetők el - legalábbis komoly művészi értékű előadások létrehozójaként.

Színházi válságról szokás beszélni mostanában. Ez tulajdonképpen annak a folyamatnak az eredménye, amelyről

már szóltunk - s amely tehát századunk szülötte. A színház ujjaalakulása korszakát éli, de ma is meglévő kettősége rövidebb távon megkérdőjelezi ennek beteljesülését. Ez a kísérletezés korszaka - s a kísérletezés nem feltétlenül válságot jelenthet csak, de a válság elkerülésének szándékát is.

Hazai viszonylatban komoly, bár egyre inkább rendeződő probléma a fővárosi és vidéki színjátszás különbözősége. A nagyobb városokban működő egyetlen színház általában nem vállalja egy bizonyos profil kialakítását - a különböző igények kiszolgálását kell céljául tekintenie. A Szegedi Nemzeti Színház évek hosszú sora óta küszködik ezekkel a problémákkal. Elsősorban a prózatársulat /amely nagyjából egyet jelent az operett-társulattal is/.

Az 1972/73-as évadot új vezetőség irányításával kezdte a színház. Giricz Mátyás és Sándor János személyében új rendezők vágta neki a feladatoknak, és a színészgárdán belül is frissítés, fiatalítás történt. Giricz egy interjúban a prózai részleg bizonyos kettős profiljáról beszélt, ami egyrészt a klasszikus darabok, másrészt pedig a mai szerzők által írt művek színpadra állítását foglalta magába. Ennek a programnak beindulásaként került sor az elmúlt őszön a Medeia-Antigoné műsorra tűzésére, majd Révész Gy. István Például Caius... című művének bemutatására. Sajnos, egyik előadás sem váltotta

be a hozzáfűzött reményeket. A görög tragédiák színpad-
ra állításánál a fő elv nem valamely, a színpad átformá-
ló erejével számoló és azt tudatosan kiaknázó megvalósítás
volt, hanem érzésünk szerint főképp az eredeti szöveg mi-
nél tisztább és csengőbb elszavalása, amely azonban ennek
ellenére, általános vélemény szerint, igen keveset adott
vissza az olvasmányélmények alapján felfogott euripidészi
vagy szofoklészi hangulatból. "Színpadi szertartás halott
istenek tiszteletére" - írja a bemutatóról Mihályi Gábor,
majd találóan hasonlítja az előadás közönségét olyasvala-
kihez, "aki elme~~gy~~ ugyan a misére, mert úgy illik, de hi-
tetlen lévén nem érez semmiféle vallásos megrendülést..."
Az előadás nem alkalmazta a kellő effektusokat az idő- és
gondolkodásbeli különbségek áthidalására; az általános er-
kölcsei tanítások így nem válhatnak közvetlen élménnyé,
minden jószándék ellenére sem. Hiába van az érdekes elmé-
leti konstrukció, ha a színpadi megvalósítás nem szolgál-
ja azt.

A "kettős profil" másik darabja, a Például Caius...
Sándor János rendezésében került műsorra. A rendező egy-
helyütt úgy nyilatkozott, hogy az eddig a színháztól tá-
volmaradó egyetemi ifjúságot szeretné fokozottabban ható-
körébe vonni. Mint utóbb kiderült, ez nem tulságosan sike-
rült, legalábbis egyelőre nem. Az előadáson megjelentek az

egyetemisták - a szinpadon, keretet adva a Coriolánus-előadásnak /aktualizálási kísérlet?/. Shakespeare Coriolanus-sa, a Coriolanus-téma örök mivoltában modern. "Shakespeare a Capitoliumon és a Forumon a forradalom törvényszerűségeit mutatja be, szinte formulákká kiélezett, párbeszéd-foszlányokba sűrített konfliktusokat és magatartásokat." /Jan Kott/ A Coriolanus-előadás közben nincs kapcsolat az egyetemistákkal - a nagy, igazi aktualizálási lehetőséget a rendező elszalasztotta.

A Lunacsarszkij által feldolgozott Don Quijote átformált előadása arra mutat - végre pozitívum! -, hogy a szegedi színház a sokéves bágyadtság után végre mégis tud olyan produkciót előállítani, amely méltán keltheti fel az általános érdeklődést. Bár a formai modernizálással ideológiai sikon nem mindig értünk egyet /gondolva itt a don-quijotizmus-hippizmus egybemosására, ami egy alapvető különbséget - a passzív-aktív oppozíciót - nem tár fel/, maga az előadás sokkal több nézőt, nagyobb visszhangot érdemelt volna. Fegyelmezett - bár nem tökéletes - színészi játék, a játéktér ötletes kihasználása, nagyszerű, keretgyilkos végjelenet jellemzik az előadást, ha az aktualizáló formai elemek olykor tulzottak is.

S most hadd térjünk vissza a bevezetőben vázolt kérdésekre. A színház új feladatainak megoldására irányuló próbálkozásokat szeretnénk felvázolni a vezető magyar szín-

házaknál - néhány fővárosi színpadi előadás rövid áttekintésével, rendszerezésével.

Egy kivételével az elmúlt év kezdete óta bemutatásra került daraboktól próbálunk bizonyos strukturát felállítani, néhány alapvető színházelméleti kérdésnek e darabokban történt megválaszolása, illetve a probléma előadásbeli megoldása szempontjából, elsősorban a rendezés elvét figyelembevéve. Három csoportba soroltuk az előadásokat. Az elsőbe tartozók: Molière Amphytrion és Kényeskedők; Shakespeare Szeget szeggel /Nemzeti, Major Tamás rendezésében/; Csehov: Három nővér /Vigszínház, Horvai István/. A kettes számmal jelölt csoport: Örkény Tótk /Thália, Kazimir Károly/ és a Macskajáték /Szolnoki Szigligeti Színház, majd Vigszínház, Székely Gábor/ -- vajon mikor kerül egy szegedi rendezés is fővárosi színpadra?! --; valamint Peter Luke VII. Hadrián /Nemzeti, Marton Endre/. A harmadik csoportban Galambos Lajos Fegyverletétel c. drámájának vigszínházbeli színrevitelét vizsgáljuk /Székely Gábor rendezésében/.

Az itt közölt táblázattal próbáljuk szemléltetni ezen előadásoknak egy kialakított rendszerbe való beletartozását, hasonlóságukat és különbözőségeiket.

	1	2	3
a rendezői fel-			
fogás lényegé-	szatirikus	groteszk	szatirikus
nek kihangzása			
	tragédia	tragiko-	belső
műfaji felfogás		média	komikumú
	komédia		tragédia
átértelmezés	mitoszok ellen	már az irodalmi anyag szintjén modern	
szinapdi hős			
kérdése	hős?	hős?	hős?
a főszereplő/k/,			
a hozzá/juk/	szimpátia	szimpátia	sajnálat
való érzelmi	nélkül		
viszonyulás		ellen-	/derűltség-
szempontjából		szenv	keltés/

Az 1. számmal jelölt csoportot szeretnénk most részletesebben vizsgálni. /A Major-rendezések közül csak az egyiket, a Szeget szeggel-t./

Mindkét előadás lényege egyfajta átértelmezés, aktualizálás. Méghozzá klasszikusoké. Shakespeare-é és Csehové. A rendező felfogás lényegeként azt a szatirikus hangvételt jelöltük meg, ami általánosan jellemzővé kezd válni irodalmunkban is. Tragédia és komédia egybefonódása jellemzi. Küzd a mitoszok, az irodalmilag szentnek felfogott drámák mitosza ellen. Nem talál hőst ezekben a drámákban. Legalább-

is igazi, drámai, megrendítő sorsú hőst. Ezeket szimpátia nélkül tárja elénk.

Nézzük Major felfogását. Hogyan állítja elénk a Szeget szeggel-t, a shakespeare-i miliót? A Herceg játékaként. "Sok hűhó semmiért". A "szeget szeggel" alapelv csak egyetlen pontos érvényesül: a Hercegé lesz Izabella. Játék az egész. Cécó. A végső jelenet csodálatos. A forgatag, a nép mozgása, a bohócruhába öltöztetett tömeg vásári haláltánca lelassul. És egyre lassabbá válik. Játék az egész. Lucionak egy prostituáltat kell feleségül vennie. Angelo tisztasága tulzott és hamis volt, csak rontott a helyzeten. A Herceg itt az igazságos, ha nem is szimpatikus uralkodó. Ugy érezzük a nézőtéren, kiadja a jelszót: álmodjunk tovább!

Horvai Három nővére: Csehovon tuli Csehov-értelmezés. A talán Csehovnál legtisztábban megtalálható kritikai realista ábrázolásmódon mutat tul. De ezt Csehovhoz hűen teszi. Magyaráz, de alapokra építve. Következtet. Magából a csehovi szövegből. A kritikát szatirikusan keserű bírálattá teszi. Ebben a darabban senki sem a kellő környezetben próbálkozik. A három nővér: a legellenszenvesebb szereplők. Az önsajnáztatás és az önsanyargatás: ez létük értelme. A formai /szimbólikus/ elem, a falevélhullás nevetségessé fokozódása előkészíti az utolsó, záró jelenetet: a formai szimbólum okozta nevetségesség tartalmi

értelmet nyer a színen levő három nővér végjelenetében. Mi ez? Tragédia és komédia változásai a körbeforgó táncban. Végő sirásba fuló kacagás /emlékezzünk a Macskajáték-jelenetre!/. Létük értelme az önsajnáltatás, az önsanyargatás. Kezdődhet újra a dráma. Végre ismét boldogtalanok.

A színházi előadás teljességében csak a végén bírálható. Az említett rendezői koncepciók /csakugy, mint a szegedi Don Quijote-é/, csak a darab legvégén válnak igazán világossá. Alkotva előadni és előadva alkotni - ez lehet a ma színházának alapvető törekvése.

Hadd tárjünk vissza az örök színházi kettősségre. Hogy mi van "innen" a színházon és mi van "tul", döntse el a színházlátogató. Ez a kettősség mindig és mindenhol a színház végleges determinánsán alapul. Ez pedig nem más, mint a közönség. Más szóval: igény és izlés.

/Az említett fővárosi előadások közül néhányból részleteket láthattunk a TV-ben, a februári Színházi Magazin műsorában. Az egyik, tulnyomórészt bölcsészek által lakott kollégiumban e műsor kezdetére - egy "amerikai" film vetítése után - a tömött TV-teremben senki sem maradt. A Színházi Magazint másodmagammal néztem végig./

Szabó László